

Rózsás János*

Fogságom naplója és egyéb munkák

Habent sua fata libelli...

1944. december 22-én mint frontszolgálatra mozgósított levante szovjet hadifogságba estem a marcali fronton. A szovjet katonai elhárítás leventetársaimmal együtt haladéktalanul letartóztatott, majd hosszszas és gyötrelmes, megalázó vizsgálati fogság után 10 évi, javító munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre és örökös száműzésre ítélte a 3. Ukrán Front Katonai Törvényszéke, a Kiskőrös melletti Páhi községben.

Az elítélés körülményei, majd a vagonutazás Odeszába, a köztörvényes bűnözők közötti hányattatás a túlszűfolt börtöncellákban, és a nyikolajevi kényszermunkatábor nyomorúságos viszonyai mélyen megdöbbentettek, és iszonyatot keltettek. Mivel orosz rabtársaink azzal biztattak minket, magyarokat, hogy mivel a háborúnak minden jel szerint hamarosan vége, minden bizonytalanságot hazaengedik a külföldi állampolgárokat. Milyen címen is tarthatnának fogva tovább, még ha súlyos évekre ítélte is a szovjet hadbírószék? Ezt boldogan elhittem, és azt terveztem magamban: - ha emelőlázalomszerű, gyötrelmes időszak után valóban hazakerülök, feltétlenül megírom a fogságban töltött néhány hónap történetét. Olyan életre szóló döbbenetes élményeket, felejthetetlen tapasztalatokat szereztem a szovjet valósággal való szembesülés során, ezt papírra kell vetni!

1945 májusában valóban véget ért a háború, de sajnos nem került szóba sem a belföldi, sem pedig a külföldi származású politikai elítéltek szabadon bocsátása. A lágerből csoportosan szabadultak a köztörvényesek, a tolvajok és banditák, de miránk semmi kedvezés nem vonatkozott. Egy ukrán fiatalaszszony megmondta nekem: - János, ne reménykedj kegyelemben! Sztálin életében a szovjetrendszer vélt vagy valós ellenségei nem szabadulhatnak ki a szögesdrótkerítés mögül.

Ez volt a rideg valóság. Egyes javíthatatlan optimisták még reménykedtek a hatalmon lévők józan döntésében, hiszen a szabad embertől jobb és becsületesebb munkát várhat az állam, mint a jogfosztott raboktól. Akkor még nem tudtuk, nem láttuk át a rendszer lényegét: - a bolsevista hatalom a Szovjetunió népgazdaságát a kényszermunkára ítélte milliók munkájára alapozta! Így maradtunk rabok, a szabadulás minden reménye nélkül,

hányódtunk lágerről lágerre, a birodalom különböző tájain.

A kényszermunka, a szörnyű életkörülmények között töltött, lassan múló hónapok és végtelennek tűnő évek során, amikor szinte abban sem voltam biztos, hogy megérem a másnapot, már nem gondoltam az egyre halmozódó keserves tapasztalataim naplószerű megörökítésére.

Aztán a Gondviselés kegyelméből túléltem a nélkülözéseket, a súlyos betegségeket, és megértem az ötvenes éveket, amikor már a tíz évre szóló büntetésem lassan, de biztosan a végéhez közeledett. Az akkor érvényben lévő sztálini rendelkezések értelmében a politikai elítéltek, ha letöltötték a rájuk kiszabott sokéves büntetést, nem kerülhettek Oroszország európai területeire, vagyis az Urai-hegységen belüli országrészre. Az örökös száműzés helyét mindenki számára Távol-Keleten jelölték ki, rendőri felügyelet mellett. Ez várt énám is. Tudtam, hogy soha Magyarországra nem térhetek vissza, de szabadulásom előtt újra felébredt bennem az a szándék, hogy a lágerekben töltött évek eseményeit megörökítem írásban. Természetesen oroszul írom meg, hisz ott a távoli Szibériában kinek a számára volna érthető vallomásaim lejegyzett szövege?

A jó Isten szándéka ismeretlen volt előttünk, sorsukba már-már beletörődött emberek előtt. És akkor megtörtént a csoda: 1953. március 5-én meghalt Sztálin, a diktátor, és ez lassú, de kedvező változások nyitánya volt sok millió ember számára - szerte a hatalmas szovjet birodalomban. Amikor a zsarnok 1953. március 9-ei temetése napján, a helyi idő szerint 15 órakor felhördültek a gyári szirénák a távoli Kazahsztán Ekibasztuz nevű sivatagi városában, valami sejtelmes borzongás futott át rajtam. Éreztem, hogy az alig pislákoló, a józan ésszel szinte fel sem fogható reménység hirtelen felizzott bennem.

- Hátha?... - villant fel bennem a gondolat, amit igyekeztem elfojtani, nehogy fájdalmat okozzon egy újabb csalódás.

1953. június 17-én este a láger politikai tisztje - számunkra teljesen váratlanul - egyenként az irodájába idézte a külföldi állampolgárokat: magyarokat(27),

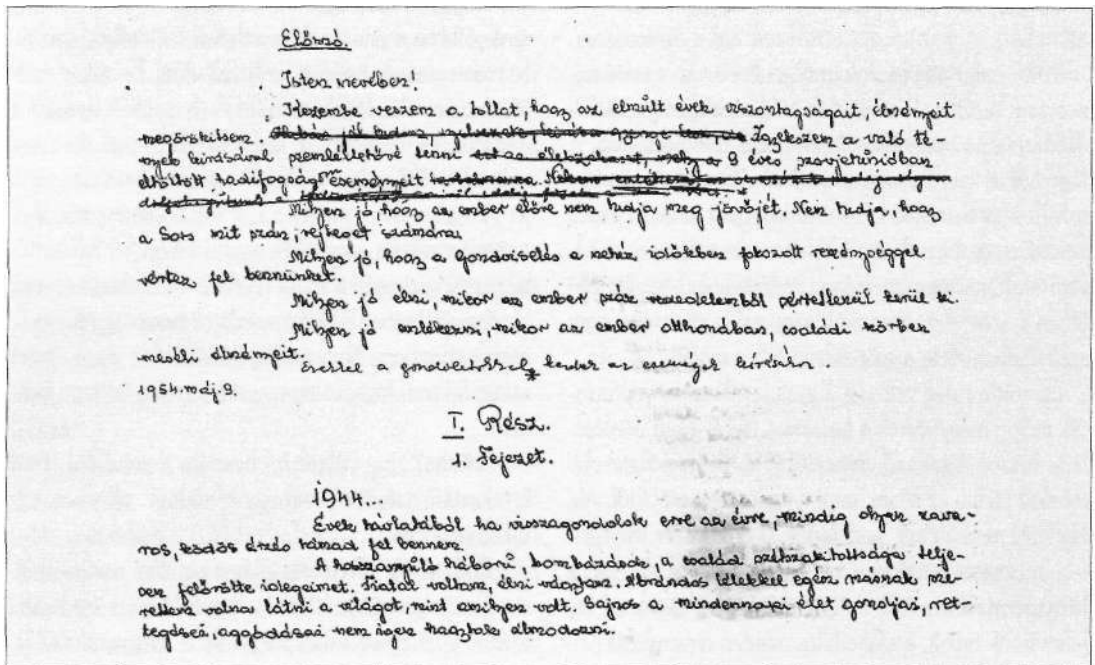
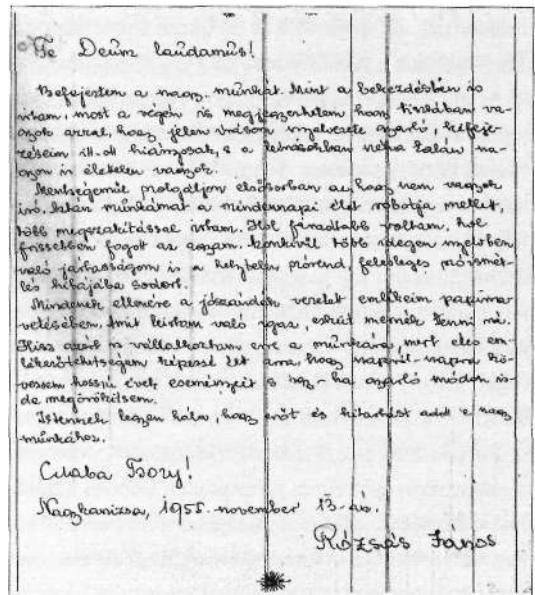
* E számunk szerkesztése 2003-ban fejeződött be, ezért már tudjuk, hogy Rózsás János Zala megye díszpolgára és a Magyar Művészeti Akadémia 2003. évi aranyérmese. Gratulálunk a kitüntetésekhez.

nemeteket(6), románokat(4), kínaiakat, japánokat és a koreaiakat(12), lengyelt(1), iránit(1), összesen 51 személyt. Közölte, hogy hamarosan máshová szállítanak mindannyiunkat. És valóban megkezdődött az utazás. Nem mondták, hogy szabadulunk vagy hazatérhetünk, ki-ki a saját hazájába, de sejtettük, reméltük...

Hosszú várakozás, idegtépő bonyodalmak után végre 1953. december elsején este átléphettem a szülői ház küszöbét, Nagykanizsán. Szüleimet, testvéreimet szerencsésen viszontláttam. Hajnali négy óráig beszélgettünk, hiszen közel egy évtizeden át nem tudhattunk egymásról, egészen a hazaérkezésem, a találkozásunk percéig! Mint idegen országnak kiszolgáltatott rab soha nem levelezhettem az otthoniakkal.

A megvirradt első itthoni napon, amint kialudtam magamat, déltájban felkeltem. Családi körben elfogyasztottam édesanyám első egyszerű főztjét (mert akkoriban idehaza is nehéz idők jártak), és utána bevonultam a kissozobába, a valamikori legényszobámba, és az édesapámtól kapott, régi irkából kitépett üres lapokon elkezdtem ceruzával írni lágeri élményeim vázlatát. 1954. április végére készültem el a kilenc év hevenyészett feljegyzéseivel, dátumok, névsorok és a főbb események rögzítésével. Közben munkába álltam, de esténként szorgalmasan róttam a sorokat a különböző méretű irkalapokra.

1954. május 9-én egy bekötött, üres lapokból álló vastag könyvbe kezdtem kidolgozni fogságom naplóját, melynek „Decembertől decemberig” címet adtam, ezzel utaltam az 1944 és 1953 között eltelt, rabságban töltött kereken kilenc esztendőre. Az első öt év eseményeivel betelt a könyv. A következő négy év élményeinek kidolgozását aztán egy másik könyvben folytattam, mely eredetileg pénztárnapló volt. A teljes kilenc esztendő naplószerű feldolgozását 1955. november 13-án fejez-

tem be. Később megszámloltam: összesen 167 magyar és 444 más nemzetiségű rabtársamról tettem név szerint említést naplómban, hosszabb-rövidebb feljegyzés formájában. Másokról is írok, akiknek a neve nem maradt meg az emlékezetemben, de sorsuk, a velük való találkozás fejlethetetlen volt, nyomott hagyott bennem. Minden dátum, földrajzi megnevezés, a szereplő személyek nevei a valóságosnak megfelelően szerepelnek benne, az események minden meseszövege, regényesítése nélkül.

Erről a nagy munkáról nem tudott más csak a szüleim, majd a feleségem, akik a naplót írás közben folyamatosan olvasták. Nagy veszedelem lett volna, ha az állambiztonsági szervek tudomást szereznek ezen őszinte és részletes, dokumentum értékű tanúbizonyság létezéséről.

Az volt az elképzelésem, hogy ha már nagyon öreg leszek, és naplóm a családomban senkinek a számára nem jelent veszedelmet, akkor beadom az Országos Széchényi Könyvtárba. Ott őrizzék meg a jövő nemzedékek számára. Talán egyszer majd felkelti a történészek érdeklődését, és esetleg forrásmunkaként felhasználják kutatásaik során. De a Gondviselésnek ebben is más volt a szándéka, mint ameddig emberi képzeletem terjedhetett.

1962 decemberében olvastam az *Ogonyok* nevű, moszkvai képes hetilapban, hogy a *Novij Mir* című folyóirat novemberi számában ismeretlen orosz szerzőtől megjelent egy kisregény, lágeri témában. Az írója Alekszander Szolzsenyicin, a munka címe: *Ivan Gyenyiszovics egy napja*.

Meglepődtem: hiszen ő az én barátom, akivel évekig együtt sinylódtunk Észak-Kazahsztánban, az ekibasztuzi speciális politikai börtönlágerben! A *Novij Mir* szerkesztőségén keresztül rövidesen megkaptam a címét. Felvettük a kapcsolatot, megindult a levelezés közöttünk. Baráti dedikációval megküldte lágeri kisregényét, és láttam, hogy annak eseményei abban a munkatáborban játszódnak, ahol éveket töltöttünk együtt, és ahonnan ő 1953 februárjában szabadult, én pedig júniusban.

Gondoltam egy nagyot: kihasználva a hrucsovi enyhülés korszakát, a sokat rejtegetett naplóm szövegére támaszkodva feldolgoztam rabságom egy fél esztendejét, irodalmi színvonalon. Az a fél esztendő rabságom legszörnyűbb korszaka volt, 1946/1947 fordulóján az észak-urali, Dolgaja falucskáról elnevezett erdőirtó lágerben. Az embertelen körülmények között majdnem elpusztultam. Az életemet egy *Duszja* nevű kórházi nővér

mentette meg. Hálából megörökítettem a jóságos nővér nevét, aki körülbelül édesanyámmal egyidős lehetett akkoriban, és ő volt az én második édesanyám. A kéziratból néhány jellegzetes jelenetet oroszra fordítva elküldtem Szolzsenyicinnek, és barátom egyetértett velem abban, hogy *Duszja nővér* címen emléket állítsak megmenőttemnek, bátorított a visszaemlékezés megírására.

Azonban amire én elkészültem a visszaemlékezés feldolgozásával, majd benyújtottam különböző kiadóknál, régen véget ért a hrucsovi korszak, és Brezsnyev főtítkári idejében újra sztálini szelek fújtak a Szovjetunióban és Moszkva fennhatósága alatt álló országokban. A kiadók visszautasították kéziratomat, és mind naplóm, mind pedig a kézirat újra rejtkehelyre került.

Múltak az évek, és Szolzsenyicin üldözött lett a saját hazájában. 1969-ben kizárták a Szovjet Írószövetségből, majd 1970-ben nem vehette át a Nobel-díjat. A szovjet állambiztonság üldözte, a szovjet sajtó hatalmas támadást zúdított e belső ellenzékére, köztük a közben világhírűvé vált íróra. Aztán amikor 1973-ban napvilágra került Szolzsenyicin hatalmas történelmi munkája, a *Gulag szigetcsoport*, 1974 februárjában kiutasították őt a Szovjetunióból.

Ekkor különös fordulat állt be az én életemben is. 1974 májusában engedélyt adtak Szolzsenyicin első feleségének, Natalija Resetovszkájának, hogy egy hónapot vendégségben töltsön Nagykanizsán, családunknál. Resetovszkaja férje életrajzán dolgozott, és tájékoztatást szeretett volna kapni tőlem Szolzsenyicin lágeri hétköznapjairól.

Resetovszkájával egy időben érkezett Budapestre a moszkvai APN Könyvkiadó két szerkesztője. Mindjárt a pályaudvaron bemutatkoztak, és másnapra találkozót kértek abban a szállodában, ahol szobát foglaltak maguknak. Baráti beszélgetés közben ajánlatot tettek, hogy szívesen megjelentetnék emlékirataimat, írjam meg a kiadójuk számára a kilenc éves lágeri élményeim történetét. Azon keresztül szeretnék választ kapni arra a jelenségre, hogyan jutottam el addig az érzelmi változásig, hogy mint volt ellenség, aki a fronton fegyverrel a kezemben estem fogságba, majd a későbbiekben elítélt rabként gyötrelmes életkörülmények közé kerültem, mindenek ellenére megszerettem az orosz irodalmat, kultúrát, az orosz embereket. Azt kérték: emlékirataimat oroszul vessem papírra, mert Resetovszkájához írott le-

veleim alapján úgy ítélik meg, hogy képes vagyok irodalmi szinten megírní lágeri hétköznapjaim történetét.

Hogy a moszkvai elvárásoknak megfelelően minél nagyobb igyekezettel és kedvvel írjam meg fogságom élményeit, komoly honoráriumról beszéltek. Többek között ígéretet tettek arra is, hogy kivisznek Moszkvába, és ott az Alkotók Házában dolgozhatnak, többféle kikapcsolódási, kulturálódási, kapcsolatteremtési lehetőség mellett. Arra is figyelmeztettek, hogy igyekezzem az írással, mert az APN Kiadó már megkötötte a szerződést az olasz *Rinascita Kiadóval* a könyvem kiadására, mert ott, azoknál jelenik majd meg először.

A Moszkvából érkezett szerkesztők bármilyen kecses ajánlatot is tettek mind anyagi, mind egyéb vonatkozásban, nem akartam sehogy sem kötélnek állni. Felvettem, hogy tőlem nem várhatnak valami derűs leírásokat, mert nekem soha sem volt jó dolgom a munkatáborokban. Az, hogy nem a zöldségraktár és a konyha körül settenkedtem, hanem a könyvtárszobában igyekeztem olvasnivalóhoz jutni - már amelyik lágerben erre lehetőség volt - az azt jelenti, hogy én egy külön ember voltam, aki még a lágerben is megőrizte a korábbi életéből hozott vonzalmát a betű iránt. Hiszen Szolzsenyicin és baráti köre is emiatt figyelt fel rám, és vett be társaságába, segített nívós olvasmányokhoz jutni, irodalmi ismereteimet tájékoztatásaikkal bővíteni. Azon kívül én azokat az orosz embereket szerettem meg, akikkel együtt gyötörödtem a szögesdrótkerítés mögött, akik esetenként jó szívvel segítettek inségemen, elnézték gyatra eredményeimet a munkanorma teljesítésében.

Közöltem az APN Kiadó munkatársaival, hogy ha néhan mégis megírom az emlékirataimat, csak magyarul vagyok hajlandó erre. Azt kérték, hogy amíg Resztovszkaja nálunk vendégeskedik, mondjam oroszul magnószalagra a kilenc év történetének vázlatát, hogy lásák, mire számíthatnak. Fogságom első öt esztendejének történetét mondtam szalagra részletekben, erre futotta a Resztovszkaja által itt töltött időből. A vázlatnak közösen a „*Gorkaja molodoszty*”, vagyis a *Keserű ifjúság* címet adtuk. Az orosz nyelvben a „keserű” jelzőnek árnyaltabb a jelentése, nem csupán íz megjelölésére szolgál, hanem a balsors jelzője is.

A szerkesztők visszautaztak Moszkvába, majd a látogatás után Resztovszkaja magával vitte az elkészült magnószalagokat, valamint a *Duszja nővér* című munkám magyar nyelvű, kész kéziratát.

Nem siettem az emlékirataim irodalmi feldolgozásával, pedig titokban ott volt a háttérben az 1953-1955 között papírra vetett naplóm, ami megkönnyíthette az emlékek felelevenítését, a szövegszerkesztést, mondani valóm nyelvezetének csiszolását.

Buzdításképpen a magyar *illetékesek* is szorgalmazták az emlékirat elkészítését. A tudomásomra hozták: Moszkva az én könyvemmel óhajta megcáfolni mindazt (a több évtizedes szörnyűséges terrorizmat!), amit Szolzsenyicin a *Gulag szigetcsoport* című tanulmányában írt. Azt akarták az én „könyved hangvételű” visszaemlékezéseimmel bizonyítani, hogy nem lehettek a szovjet kényszermunkatáborokban olyan szörnyűek a körülmények, ha egy magyar ott átlagon felüli ismeretekre tehetett szert, és megszerette az orosz irodalom kiváló alkotásait, és azokon keresztül az orosz nép lelkivilágát, emberi értékeit. Sehogy sem értették, nem akarták megérteni érveimet, mindenáron valami nem létező, kedvező képet akartak velem hitelesíttetni.

Mivel nyomás alatt voltam, nem volt ellenszegülés: több mint két év alatt elkészült a közel 1000 oldalas kézirat, és a buzgó magyar közvetítők Moszkvába továbbították. Aztán 1977 elején egyszer csak jött a vélemény: „de hát ez még borzasztóbb, mint amit Szolzsenyicin írt!”

Nem értettem az összehasonlítást a világhírű Nobel-díjas író és közöttem. Szolzsenyicin a *Gulag szigetcsoport* című, hatalmas munkájával (melynek összeállításában, a tényanyagának titkos levéltári kigyűjtésével történészek egész csoportja dolgozott a keze alá) rendkívül komoly és leleplező kritikát gyakorolt a szovjet birodalom vezetőinek módszereivel szemben, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Nyugatnak végre kinyílt a szeme a szovjet valóságra, mind ezek után hogyan lehet az én egyszemélyes visszaemlékezésemet a barátom világszóló művéhez hasonlítani? Erre a választ később az orosz fővárosban kaptam meg.

* * *

A magyar Művelődésügyi Minisztérium jóvoltából, és a Moszkvai Magyar Kulturális Központ pártfogásával 1993 májusában nyolc napot töltöttem Moszkvában. A fővárosi irodalmi körök sajtókonferenciát szerveztek a számomra, aztán a kulturális központban rendezett irodalmi esten részleteket olvastak fel munkáimból, sőt a volt szovjet gulágosok *Vozvrascenyije szervezete* által tartott rabkongresszuson is részt vettem, ahol az egyik napirendi pont előadója voltam.

Az emlékirataimat mind a magyarul tudó, mind az orosz fordítás szövegét elolvasó moszkvai irodalmárok, szerkesztők nagyon kedvezően fogadták. Ennek következtében az orosz kiadókkal egyeztetve tervezték az emlékirataim orosz nyelvű megjelenítését. Már megkötötték a szerződést a Tyimirjavez Mezőgazdasági Akadémia Könyvkiadójával, először a *Duszja nővér*, majd utána a *Keserű ifjúság* kiadására. A moszkvai újságokban megjelent az előjegyzési lehetőségről szóló hirdetés is. Sajnos a könyv megjelenítésére nem került sor, mert éppen azon a nyáron szenvedte el a rubel a legnagyobb értékvesztését, pénzügyi zavarok keletkeztek, no meg papírkiutalást sem kapott a megjelenítésre vállalkozó könyvkiadó.

(A moszkvai találkozók során magyarázták meg orosz irodalmár barátaim a fentebb idézett kijelentés értelmét, amit annakidején a kéziratommal kapcsolatban nekem mondtak az illetékes elvtársak: „Ez még borzasztóbb, mint amit Szolzsenyicin írt!”

Szolzenyicin hatalmas műve átfogja 1918 és 1956 között a sztálini tisztogatás hullámainak leírását, sok ezernyi kivégzetről, milliányi letartóztatottról esik szó a számok tükrében. Borzasztó tényekre derül fény, az iszonyú számok rettenetesekek. Azonban az én leírásom ember közelebb: egy kis névtelen emberke hányattatásait jeleníti meg, akiből egy időben sokmilliónyi gyötrődött a birodalom számtalan lágerében. Ha a lágeri hétköznapiok meg-megújuló szenvedéseiben elvesztem volna, talán még a szomszédom sem veszi észre pusztulásomat. Az talán meglepő, de elgondolkodtató tény: az olvasóhoz érzelmi-leg közelebb áll a névtelen, de a hétköznapiok meg-megújuló gyötrelmeiben vergődő, konkrét arccal, személyiséggel bíró rab kiszolgáltatott, esendő sorsának megjelenítése, mint az ijesztően nagy, szinte felfoghatatlan számokban kifejezett bolsevista terror tobzódása, a letartóztatást hullámok egymást követő sorozatában.

Aztán miért éppen az olasz kommunista kiadó, a Rina Scita adta volna ki az emlékirataimat, ha azt Moszkva kívánságának megfelelően megírom?

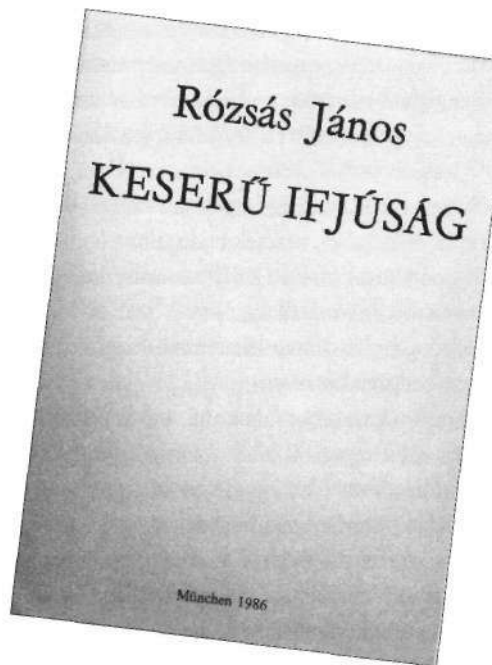
Mert egyrészt a Gulag szigetcsoport csak a nyugati olvasókhoz jutott el, előttük kellett volna „Szolzsenyicin barátjának” bebizonyítani, hogy valójában nem is volt olyan rossz a szovjet munkatáborokban. Ha tényleg megírom azt a rózsaszínű hazugságot - jól tudták a politikai kiadó szerkesztői - írástomat a szovjet olvasóközönség, a sztálini önkény megszenvedői számára nem lehetett volna

kiadni. Emlékirataim teljesen hiteltelenekek lettek volna, megvetették volna az írást a szerzőjével együtt! - világsítottak fel engem az orosz irodalmár barátaim.)

Mivel sehogy sem felelt meg munkám a vele szemben támasztott elvárásoknak, a moszkvai APN Kiadó mélyen hallgatott. Bizonytalan csend követte a kezdeti nekibuzdulást, az ígéretések sorozatát. Közben ismerőseimnek, barátaimnak odaadtam elolvasni a most már hivatalos kéziratot, és mint ilyenkor lenni szokott, megkezdte a tőlem független sorsát, hiszen ahogy mondják: a könyveknek megvan a sorsa.

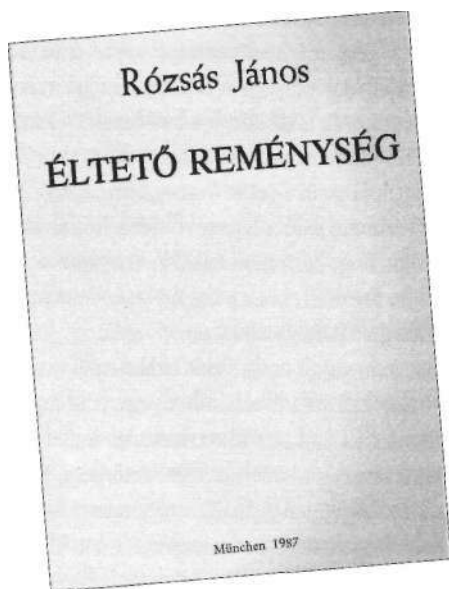
1983 februárjában a Szabad Európa Rádió adásából értesültem, hogy kéziratom felbukkant nyugaton. Őszinte félelem fogott el, hogy most mi lesz, de már az eseményeket nem befolyásolhattam.

A nyugati magyar emigráns körökben a kézirat fogadtatása kedvező volt. Borbándi Gyula, a Münchenben megjelenő Új Látóhatár főszerkesztője terjedelmes és elismerő recenziót közölt le folyóiratának 1982/3-4. számában. Majd utána vállalta emlékirataim könyv alakban való megjelenítését. Ez meg is történt a következő években. Münchenben magyar nyelven 1986-ban megjelent az első rész *Keserű ifjúság* cím alatt. (Borbándi Gyula szerette volna megváltoztatni a címet, de én ra-

gaszkodtam hozzá: így került Moszkvába, és ha a megszerkesztett változat más címet kap, esetleg azt mondhatják, hogy ez egy illegális változat, szovjetellenes szamizdat!) A második kötet, a folytatás 1987-ben azonban már *Éltető reménység* címen került ki a müncheni

Tóbiás Áron újságíró-szerkesztő gondozta a szöveget, és kívánságomra a két kötet egységesen *Keserű ifjúság* cím alatt látott napvilágot Budapesten, 1989. de-

nyomdából. Borbándi Gyula (megkérdezésem nélkül) mégis csak változtatott az eredeti címen!

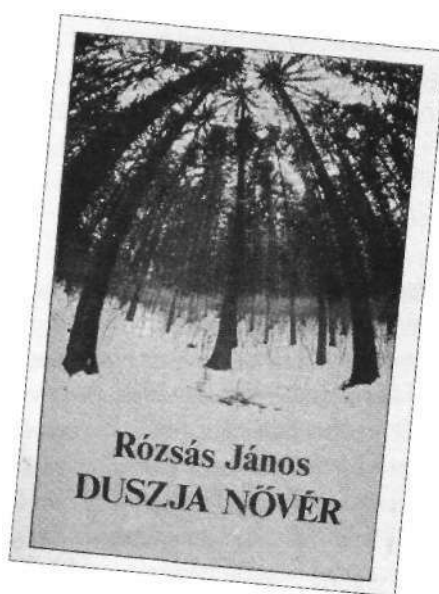
Idehaza az *illetékes elvtársaktól* nem kaptam dicséretet az első kötet 1986-ban megjelent müncheni kiadása miatt, de mivel akkor már benne voltunk a gorbacsovi enyhülés időszakában, tűrhető rosszallás, szemrehányás árán megúsztam a dolgot. A második kötet 1987-es kiadása után már nem szólt senki, és az új kötet cím se okozott problémát.

A nyolcvanas évek végén gyorsan változtak a körülmények, más szelek kezdtek fújdogni a honi tájakon is. Megtörtént az, amiben korábban nem reménykedhettem volna: 1989-ben Budapesten a Szabad Tér Kiadó igazgatója, Koltay Gábor elhatározta, hogy új szerkesztésben kiadja emlékirataimat.

Az volt a kívánságom, hogy ha már az emlékirataim Münchenben anyagi okokból némiképpen megrövidítve kerültek kiadásra, idehaza a teljes szövege jusson el az olvasókhoz, természetesen az indokolt, szükséges és minimális szerkesztői módosításokkal. Sajnos nem egészen így történt. Némely részek az eredeti kéziratból ugyan bekerültek az újabb változatba, de teljesen indokolatlanul sok értékes epizód, részlet itt is kimaradt.

cember elsején. Az akkori körülmények között még lehetséges volt a 40 ezres példányszámú kiadás, és alig fél év alatt mind elfogyott a könyvesboltok polcairól.

1993-ban - miként a fentiekben már leírtam - majdnem megvalósult írásaim orosz kiadása. Ebben az esetben a *Duszja nővér* című könyvem előbb jelent volna meg oroszul, mint magyarul. A nagykanizsai lokálpatrióták erre

összefogtak, és helyi vállalatok, vállalkozók adományaikkal támogatták a kiadást, hogy feltétlenül magyarul jelenjen meg először. Czupi Gyula, a nagykanizsai Városi Könyvtár munkatársa vállalta a kiadás megvalósítását. Ennek eredményeképpen a *Duszja nővér* 1995 októberében szerény külsővel, 1500 példányban megjelent a Kanizsai Nyomda Kft kivitelezésében, kedvezményes nyomdai árkalkulációval. Ez a kötet is néhány hónap alatt olvasókra talált, főként Nagykanizsán és környékén, de egyes példányai eljutottak az ország távolabbi részébe is.

A közben eltelt évek során az olvasók mind többen kezdték keresni a *Keserű ifjúság* című visszaemlékezéseimet a maguk és gyermekeik számára. Dr. Püski Sándor kiadó, aki a Münchenben megjelent köteteim lelkes terjesztője volt még annakidején az Egyesült Államokban, látva a nagy érdeklődést, fontolgatta a könyv újabb, harmadik kiadását. Ezen elképzelés megvalósítását nagyban elősegítette, hogy a kanadai Calgaryban tevékenykedő Magyar Harcosok Bajtársi Szövetsége - Magas István elnök úr hathatós pártfogásával - egy jelentős összeggel járult hozzá a megjelentetéshez. Így sikerült 1999 márciusában rendkívül reprezentatív külsővel, egészvászron kötésben, lágeri vonatkozású rajzaim közreadásával megjelen-

tetni 3000 példányban, immár harmadik kiadásban ezt a könyvet.

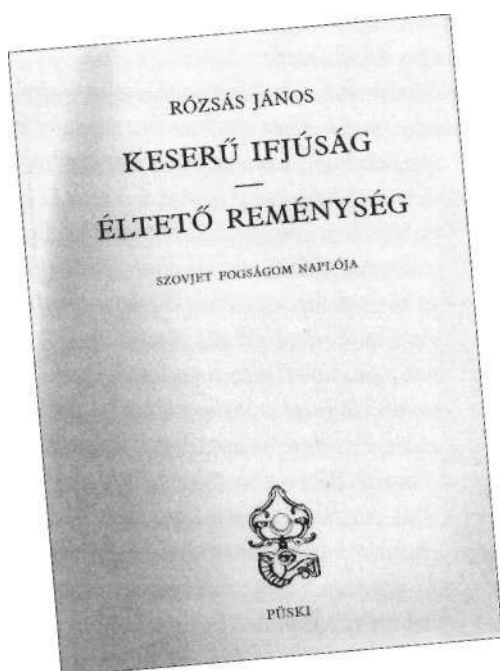
Sajnos a Püski Kiadó sem vette tekintetbe azt a kívánságomat, hogy az irodalmi igényű feldolgozás teljes szövege kerüljön kiadásra, ragaszkodott a rövidebb müncheni kiadás szövegéhez, és csak az értelemzavaró hiányosságok kiküszöbölésére emelhettem bele egyes részeket az eredeti kéziratból. Így lett ez egy harmadik változat, ismét csak a teljesség igénye nélkül. Talán soha meg sem érem emlékirataim csonkítatlan kiadását.

* * *

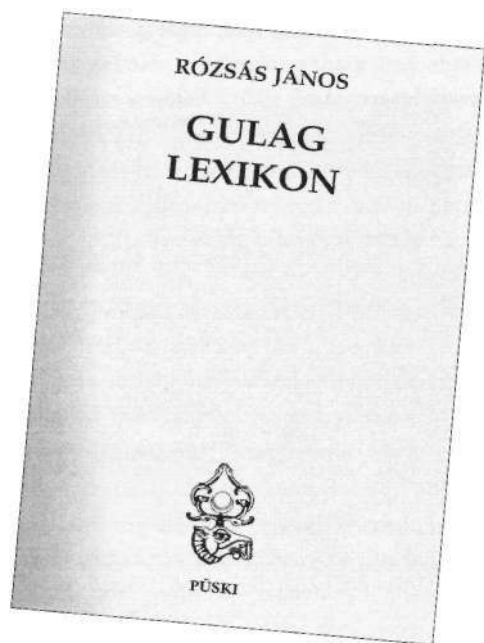
Az 1961. októberi XXII. szovjet pártkongresszus után, amikor Hruscsov az egész szovjet néptől bocsánatot kért a sztálini önkényuralom idejében lezajlott tisztogatásokért, a koncepciók perekért, lehetőség nyílt arra, hogy volt magyar rabtársaimmal együtt a Moszkvába írott folyamodványunkkal kérvényezhettük a rehabilitációs eljárást. A megküldött igazolások szerint a háborús időkben velünk szemben megfogalmazott vádiratot és ítéletet - az újbóli felülvizsgálat után - a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma visszavonta, ügyünket bűncselekmény hiányában megszüntette.

Ezen igazolások szövegezéséből döbbenetes összefüggésekre derült fény a szovjet bíróságok törvénykezési módszereivel kapcsolatban. Amit mi, volt rabok, már elítélésünk során - a második világháború vérvizatarában - tudtunk: leleplező volt annak a hivatalos elismerése, hogy a szovjet katonai bíróságok futószalagon ítétek el ártatlan magyar állampolgárokat, a háború alatt és évekkel utána - szovjetellenes bűncselekményekért, fasiszta háborús bűnökkel vádolva.

1989-ben már kezdtek Magyarországon enyhébb szelek fújdogálni, érződött a kommunizmus alkonya. A saját emlékirataimban megörökített sorsok, valamint a Moszkvából folyamatosan érkező, hozzám került dokumentumok ismeretében felmerült bennem a gondolat: időszerű és indokolt lenne a saját emlékeim, tapasztalataim lejegyzésén kívül az utókor számára összegyűjteni, megörökíteni minél több magyar állampolgár (magyar, sváb, cigány, zsidó, szlovák stb.) sorsát. Elhatároztam, hogy az egyes emberi tragédiák összefoglalóját igyekszem adni röviden, lexikonszerűen - ABC sorrendbe szedve a neveket és

sorsokat. Aztán az egyes ügyekben hozzáférhető dokumentumok másolataival hitelesítve összeállítom - a magyarokra vonatkozó *Gulag lexikont!*

Az elhatározást tett követte. A kutatómunka rengeteg levelezéssel, és több mint tíz éven keresztül végzett aprólékos munkával járt. Maguk a volt sorstársak, a bajtársaim, valamint a kivégzett vagy meghalt sorstársak családtagjai megértették törekvésem célját. Készségesen nyilatkoztak, sőt segítettek újabb személyek, sorsok felkutatásában. E nélkül nem tudtam volna alulról jövő kezdeményezésként, a levéltári kutatás lehetőségétől elzárva, körülbelül több mint 4000 személyről több-kevesebb információt, adatot gyűjteni, és több mint kétezer dokumentumot mellékelni a kéziratához.

A kutatómunkám, a több mint nyolcezer levélváltás során felgyülemlett hatalmas dokumentációs anyagot - az akkori készültségi fokon - először 1994 júniusában adtam be az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárába, a későbbi korok történészei számára történő biztonságos megőrzésre. Majd 1998-ban újabb tetemes iratmennyiséggel bővíttem a nevem alatt megnyitott fond anyagát.

1999-ben a lexikon esetében ugyancsak a budapesti Püski Kiadó vállalta a készre szerkesztett anyag könyv alakban történő megjelenítését. Mivel a kéziratról, a lexikon létezéséről mind az érdekeltek, mind az érdeklő-

dők tudomást szereztek, nagy érdeklődéssel várták annak megjelenését. A tervek szerint 1999 októberében kellett volna napvilágot látni a *Gulag lexikonnak*, de a megjelenítés ellenzői a háttérből fenyegetően léptek fel. De aztán mégis csak elhárult az akadály a kiadás útjából, és 2000 márciusának első napjaiban végre a könyvesboltba került az első 2000 példány. Az ünnepélyes bemutatására Budapesten a Magyarok Házában került sor. Dr. Kövér László miniszter vállalta a könyv bemutatását a nagy számban összegyűlt olvasóközönség előtt. A lexikon első kiadása alig két hét alatt elfogyott, és azonnali 3000 példányos utánnyomás követte, hogy a lexikon az érdeklődő olvasóknak folyamatosan rendelkezésére álljon.

Nagyon sok olvasói levelet kapok, melyeknek alapján ismét újabb sorsok bukkantak fel, illetve az eddig ismertett személyeknél újabb adatok kerültek napvilágra, több esetben a téves vagy hézagos információkból származó megszővegezést helyesbíthettem. Amennyiben a *Gulag lexikon* újabb kiadására a közeljövőben sor kerül, már bővebb anyag kerül az érdeklődő olvasók kezébe, és további személyek sorsát sikerül megörökíteni az utókor számára ebben a formában is. Sikerült megvalósítani, hogy több ezer volt rabtársam esetében nem csak a levéltárak mélyén lapuló hivatalos iratok őrzik az egyes emberek - a kizárólagos megfigyelésnek megfelelően nem a valóságnak megfelelően dokumentált - tragédiáját.

Az emlékirataimmal, a kutatómunkám alapján összeállított lexikkal meglehetősen ismertté vált a nevem az érdeklődő olvasóközönség, valamint a kort megszenvedett emberek körében. Meghívásokat kaptam és kapok az ország minden részébe, városokba, falvakba egyaránt, hogy az átélt eseményekről előadást tartsak a hallgatóság előtt. Általános és középiskolák, egyetemek hívtak meg rendhagyó történelemóra, időszéri beszélgetés tartására.

Előadásom címe, mellyel kilépek a hallgatóság elé: *Magyarok a szovjet kényszermunkatáborokban*. Három fejezetre tagozódik: 1. Kényszermunkatáborok kialakulása a Szovjetunióban, 2. Háborús bűnösökként elítélt magyarok viszontagságai, pusztulása a Gulag táborokban, 3. A hírneműnek hazatért, volt magyar rabok sorsa az elmúlt évtizedekben.

Ezt a részletes előadást a nagykanizsai Szabadi Tibor lefordította eszperantó nyelvre, és Papp Tibor szerkesztésében 1997-ben megjelent könyv formájában Debrecenben. 127 ország eszperantistáihoz jutott el, komoly feltű-

nést keltve. Az eszperantó nyelvnek köszönhetően van már belőle japán, holland, cseh, svéd és albán fordítás, folyóiratokban publikálva.

Sajnos a küldetéstudatból végzett, több évtizedes kitarótt tevékenységem kiváltotta egyes köröknek és személyiségeknek a nemetszését, irigységét és féltékenységét. Mindez engesztelhetetlen gyűlöletet lobbantott fel velem szemben, holott én az írásban és szóban, nyilvánosan elhangzott rágalmakra soha nem válaszoltam. Tudomásul vettem: aki kilép a maga igazával, meggyőződéssel a nyilvánosság elé, annak számolni kell azzal,

hogy nem mindenki ért vele egyet, sőt ellenszenvet vált ki egyesekben. De egy fejlemény már túllépett minden határt, és így munkásságom ismertetése során - a teljesség kedvéért - szót kell ejteni róla, nevek és közelebbi azonosító adatok nélkül.

Egy gyűlölettől elvakult személy 2000 augusztusában csalárd módon, hazug érvekkel megkönyékezett tizennyolc volt gulágos sorstársat, azt állítva, miszerint a lexikon összeállításával „megsértettem a személyiségi jogait”. A tájékozatlan sorstársak aláírásának megszerzésével (ő maga a háttérben meghúzódva) pert indított, kártérítési keresetet nyújtott be a Püski Kiadó, mint I. rendű alperes, és ellenem, mint II. rendű alperes ellen. A megtévesztett emberek nevében azt kezdeményezte a bíróságon keresztül, hogy tiltsák be a *Gulag lexikon* terjesztését, fejéknént mindegyiküknek fizessünk 100-100 ezer forint nem vagyoni kártérítést. Még az első bírósági tárgyalás előtt öt sorstárs visszalépett a keresettől, mivel egyrészt rájöttek arra, hogy őket rászedték, másrészt megértették, hogy mi, az alperesek nem lehetünk pervesztesek, a beterveztett írásos bizonyítékok alapján. Sajnos a további tizenhárom „felpe-

res” tájékozatlanságból vagy téves meggyőződésből fenntartotta peres igényét.

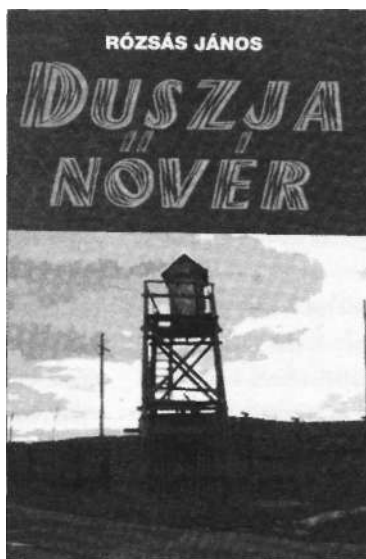
A Gulag kényszermunkatáborait megjáró sorstársak zöme - miután megtudta e gyalázatos per részleteit, és azt, hogy voltaképpen milyen erők húzódnak meg a háttérben - határozottan követelte a „felperesek” visszalépését, a pert indító felbujtó intézkedésével. Ez végre 2001 júniusában megtörtént. A bíróság a felperesek keresetének hivatalos visszavonása után leállította az eljárást az okatlanul, jogtalanul megvádolt alperesekkel szemben.

Ily módon - a néhány sorba sűrített lényeg alapján - szomorúan kell megállapítani, hogy a történelmi igazság feltárása bizonyos körök számára még ma is - a rendszerváltozást követő években - nem kívánatos tevékenység. Sajnos a túlélők, a hiteles tanúk napjai megvannak számlálva, ezért bűnös törekvés az, hogy az ellenérdekeltek szándékosan igyekeznek az időt arra fecsérelni, hogy a törvényesség

védelmét színlelve, késleltessék a feltáró, kutatómunkát.

A háttérben meghúzódók gátló, negatív törekvése is azt bizonyítja, hogy mindaz valós és igaz, ami a kor tanúinak vallomásából feltárul a szovjet bolsevizmus korszakáról, a hazai kommunista uralom árnyoldalairól.

A *Keserű ifjúság* című visszaemlékezéseim harmadik kiadásának 1999-ben történt megjelenése alkalmával az olvasók részéről igény merült fel, hogy a *Duszja nővér* című munkámból is esedékes lenne egy újabb kiadás, de most már országos terjesztésre. Több országos szervezettől ígérek támogatást, több kiadó is foglalkozott a kiadás gondolatával, de minden terv sorra meghiúsult. Végre egy nagykanizsai kiadó valóban felkarolta az ügyet. A Magyar és Társa Kft. Canissa Kiadó cége 2001 decemberében 2000 példányban kiadta a könyvet, rangosabb külsővel, Gábrriel Béla grafikus, volt

Gulág rab által a kézírathoz készített illusztrációival. A könyv bemutatására ez esetben is a budapesti Magyarok Házában került sor, 2001. december 10-én, dr. Szakály Sándor történész, a Duna Televízió alelnöke méltatásával.

A *Duszja nővér* című könyvem témája felkeltette Szalkai Zoltán tv-riporternek az érdeklődését, aki a világot járja a MI Televízió „Natura” Szerkesztőségének megbízásából, és érdekes helyszíni riportokat készít egzotikus tájakon. Elhatározta, hogy az Észak-Uraiban felkeresi azokat a vidékeket, ahol én 1946/1949-ben raboskodtam. Az elhatározást tett követte, és a fiatal riporter 2000. augusztus-szeptember hónapokban Szolikamszk város környékén kereste a lágerek nyomait, emlékirataim alapján. Ebből született egy riportfilm: „*Gyalogosan Gulágföldön*”. Döbbenetes volt filmen viszontlátni azt a tájat, ahol 20 éves koromban majdnem elpusztultam a szörnyű embertelen körülmények között.

2002. májusában újabb meglepetés ért: a Duna Televízió irodalmi szerkesztősége megszervezett velem egy utazást Ukrajnába, azokba a városokba, ahol rabságom első éveit, 1945-1946-ban börtönben, munkatáborokban töltöttem, mielőtt messze északra deportáltak volna. A velem kapcsolatban eredetileg tervezett riportfilmet így érdekes helyszíni felvételekkel, jelenetekkel színesítették. Így jutottam el Odesszába, majd Nyikolajevbe és Herszonba. Nagy élmény volt számomra az ifjúkori emlékeim helyszíneit felkeresni, 56-57 év után feleleveníteni a múlt eseményeit, a rabság első gyötrelmes esztendeit. R. Takács Olga irodalmi szerkesztő és Rudas Gábor szerkesztő-operatőr társaságában jártam be az emlékhelyeket. Soha, álomban nem reméltem, hogy valaha még egyszer azokba - az időközben persze alaposan megváltozott, nagyvárossá fejlődött - ukrán városokba eljussak. A velem készült riportfilmet a Duna Televízió 2002. május 14-én vetítette a *Talentum-sorozat* adásában.

* * *

A következő tervem az, hogy - ha a jó Isten még erőt, egészséget ad - megírom a levante intézmény történetét „*Leventesors*” cím alatt, 1921-től egészen az 1944-1945-ös tragédiáig.

Az utókor számára világossá kell tenni, hogy a Trianoni Békediktátum az 1920-as évek elején az akkori magyar kormányt miképpen kényszerítette katonai téren a minimális önvédelem törvénybe iktatására. Miért került sor az 1921-es véderőtörvényben a levante-intézmény megszervezésének szükségszerűségére, a magyar ifúságnak katonai előképzésben való részesítésére. Hogyan történhetett az, hogy 1944. őszén, a Szálasi-féle hatalomátvétel után a fiatalokú leven-

téket kalandor módon a háború poklába taszították, katonai szolgálatra mozgósították, teljesen értelmetlenül odadobva prédának a szovjet frontra, vagy kiszállítva németországi kiképző táborokba. A második világháború végén és az azt követő években a szovjet bírósági szervek úgy ítélkeztek az ártatlan fiúk felett, mintha fasiszta ideológián nevelkedett, szovjet ellenes partizánnak kiképzett csöcselék lettek volna. És ez a felfogás a baloldali felfogású emberekben, az általuk félrevelt nemzedékekben még mindig cáfolhatatlannak tűnik. Hát, ezt a tévhitet kellene eloszlatni, amíg élünk mi, az ebben érintett és hiteles tanúk.

Ez azonban a távoli jövő terve. Egyelőre a *Gulag lexikon* további szerkesztésével foglalkozom, hiszen ezt a roppant munkát csak abbahagyni lehetne, de befejezni soha. Elénk levelezést folytatok az érintettekkel, illetve az eltűnt szeretteiket kereső hozzátartozókkal. Folyamodványokat írok a nevekben Moszkvába, rehabilitációs igazolás megszerzése, az eltűntek felkutatása érdekében. Ha több kiadást talán nem is érhet meg ez a munka, de az összegyűjtött anyag az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában megvárja kutatóját a jövő történészei között.

Sajnos, nagyon elszaladtak az évek, és a viszonylag elfogadhatóbb körülmények, a demokrácia korszaka vagy látszata számomra későn köszöntött be ahhoz, hogy egyéb, általam eltervezett munkákat is tető alá hozzak, és valószínű magammal viszem a sírba azokat a témákat, melyeket talán csak én írhatnék meg. Ezek között van például „*A vészterhes 1944-es esztendő*” egy akkori fiatal szemével, alulnézetből. Nem volna hátrány, ha az „*Antibolsevista ifjúsági Tábor*” története is napvilágra kerülne. Aztán „*Szolzenyicin magyar szemmel*”. Végül „*Másodrendű állampolgárok 1953-1989*”, ami arról szólna, mit kellett átélni a volt szovjet raboknak a saját hazájukban, a hazatérésük után.

Meg kell említenem, hogy egyetlen munkámhoz soha, semmilyen támogatást nem kaptam hivatalos részről. Minden kutatást alulról jövő kezdeményezésként, a saját költségre végeztem el eddigi tevékenységem során. Magánszemélyek nyújtottak alkalmi segítséget adományok formájában. A még megírandó munkáimhoz már végképpen nem tudom előteremteni a szükséges költségeket. A fenti témákhoz nyúlni levéltári kutatások, adatok nélkül pedig felelőtlenség volna részemről. Így inkább valóban fedje a feledés homálya mindegyiket. Feljegyzéseim, vázlataim, az eddig összegyűjtött dokumentációk pedig menjenek veszendőbe. Hiába az összekötő habarcs, ha a téglára nem futja a falak felhúzásánál.